

Ex-Librisy Publicznych Bibliotek Gdańskich

EX-LIBRIS Y

ODBITO W 99 EGZEMPLARZACH NUMEROWANYCH
I WŁASNORĘCZNIE PODPISANYCH PRZEZ AUTORA

N° 12

K. Reykman

KAZIMIERZ REYCHMAN

EX-LIBRIS Y

PUBLICZNYCH BIBLIOTEK GDAŃSKICH

Wyjatek z dzieła
„EX-LIBRISY GDAŃSKIE”

INSTYTUT
BADAŃ LITERACKICH PAN
BIBLIOTEKA
00 330 Warszawa, ul. Nowy Świat 79
Tel. 26-68-63

W A R S Z A W A

NAKŁADEM WACŁAWA WIDIGIERA

1926

24.221

TYM CZŁONKOM
II ZJAZDU BIBLIJOFILÓW POLSKICH
KTÓRZY CHOĆ TROCHE UWAGI
EXLIBRISOLOGJI
UDZIELAJĄ
poświęca
Autor

Ex-librisy Publicznych Bibliotek Gdańskich

Fig. 1.

Ze zbioru Biblioteki Miejskiej w Gdańsku.

ARCHIWUM MIEJSKIEGO

Założone jeszcze w czasach krzyżackiego panowania, było archiwum Rady Miejskiej, późniejsze rządowe pruskie, a dzisiaj znowu miejskie, należy do najbogatszych archiwów polskich i pruskich. Materiał w nim zebrany ma pierwszorzędne znaczenie dla historii Polski, Prus Królewskich, Związku Hanzeatyckiego i stosunków Gdańska z wszystkimi krajami świata. Poważną jest też kolekcja map i planów miasta. Z interesujących, do historii Polski odnoszących się dokumentów, wyliczyć możemy: listy Kallimacha do Rady Miejskiej Gdańskiej (z roku 1496); liczne sprawozdania (tak zwane Acta internuntionum),

posłów gdańskich na sejmy polskie, jak i na uroczystości, przyjęcia, zaślubiny na dworze polskim i t. p. (Ogółem 153 tomy); „Libri missivorum“, w których, począwszy od roku 1420, zapisywano wszystkie ważniejsze, zwłaszcza polityczne, korespondencje Rady Miejskiej Gdańskiej (319 tomów); recesy rozmaitych zjazdów, a nawet i sejmów polskich, począwszy od roku 1375 (238 tomów) i t. p.

Fig. 2.

Ze zbioru własnego.

BIBLIOTEKI RADZIECKIEJ

Początki biblioteki radzieckiej Gdańskiej sięgają końca XVI wieku. Wtedy to, w roku 1591, rozbił się u ujścia Wisły statek angielski i wśród ocalonych rozbitków znalazł się emigrant włoski, rodem z Neapolu. Margrabia Jan Bernard Bonifacy d'Oria. Uratował on nie tylko życie, lecz i cenną swą bibliotekę, lecz znalazłszy się wkrótce w Gdańsku bez środków do życia, odstąpił ją Radzie Miejskiej za wolne mieszkanie

w klasztorze Franciszkanów i za tygodniową dożywotnią pensję w wysokości jednego złotego węgierskiego. Zastrzegł sobie jeden tylko warunek, aby książki te nigdy w ręce najzawziętszych jego wrogów — jezuitów nie wpadły. Pan margrabia zmarł w Gdańsku w roku 1597, a portret jego do dzisiaj dnia zdobi czytelnię Biblioteki Miejskiej. Księgozbiór jego liczył wtedy 1140 tomów i stał się podwaliną biblioteki radzieckiej, którą dekretem z roku 1596 „szkołom dla ozdoby, miastu

Fig. 3.

Ze zbioru własnego.

dla upiększenia, a uczącym się dla zachęty“, postanowiła otworzyć Rada Miejska. Pierwszą siedzibą jej był stary klasztor Franciszkanów, gdzie pozostała aż do roku 1819; widok jej wewnętrzny z tych czasów (z roku 1678) przechował się na rycinie Andrzeja Stecha w Curicke’go historycznym opisie Gdańska. Aż do początków XIX wieku bezpośrednio opiekę nad biblioteką roztaczała Rada Miejska; początkowo, aż do roku 1678, opieka ta leżała w rękach Burmistrza (protoscholarjusza),

i 3 radców (scholarjuszów), i dopiero w drugiej połowie XVII wieku przyjęto za zasadę, że jeden z tych radców miejskich (scholarjuszy) — proto-bibliotekarz, ma swej pieczy specjalnie bibliotekę radziecką powierzoną. Cały szereg tych proto-bibliotekarzy, poczynawszy od Gabryjela Schumanna (zmarłego w 1647 roku), aż do Michała Grodeck'a (zmarłego w 1800 roku), odznaczył się wielką pieczołowitością dla biblioteki i sumiennością w wykonywaniu swych obowiązków.

Już od pierwszej chwili założenia biblioteki, wyłoniła się konieczność pomnożenia jej drogą zakupów. W roku 1597 nabywa Rada za 1530 złotych księgozbiory trzech, w roku 1594 zmarłych uczonych

Fig. 4.

Ze zbioru własnego.

gdańskich, a mianowicie: prawnika — Doktora Henryka Lemke, teologa i kaznodzieji przy kościele świętej Barbary — Aleksandra Glasera i historyka, sekretarza miejskiego — Kaspra Schütza. W roku 1632 nabywa Rada bibliotekę po zmarłym księgarzu, Baltazarze Krauze, liczącą około 450 tomów, a w roku 1633, wielki, jak na te czasy księgozbiór, z 2500 tomów się składający, kaznodzieji przy kościele św. Piotra i Pawła, Bartłomieja Nigrinusa.

Równocześnie i ze strony osób prywatnych napływają dary pieniężne dla pomnożenia biblioteki. W połowie 17-go wieku ofiaruje Dawid Ölhaf sumę 1000 złotych na zakup książek; w roku 1696 ofiaruje na tenże cel znany kupiec i obywatel miejski, Dierich Smits, sumę 500

złoty, a w końcu tegoż XVII wieku, dwóch członków starej zasłużonej gdańskiej rodziny Schlieffów, mianowicie Daniel i Daniel Albrecht, przyczyniają się poważnemi darami do wzbogacenia Biblioteki Radzieckiej; pierwszy ofiarował w roku 1701 sumę 1200 złotych, drugi w tymże 1701 roku, sumę 1000 złotych. Taką sumę 1000 złotych daruje bibliotece w roku 1766 Radca miejski Ferber.

Równocześnie z darami pieniężnemi idą i dary w książkach. W Bibliotece przechowuje się do dziś dnia gruba, w brunatną skórę oprawna księga, w której aż do końca XVIII wieku zapisywane były wszelkie darowizny książek, z wymienieniem każdorazowo nazwiska

Fig. 5.

Ze zbioru własnego.

ofiarodawcy. Powiększyła się zwłaszcza biblioteka w wieku XVII, dzięki zasługom męża, imię którego związane jest ściśle z historją jej rozwoju. Mowa tu o Adryanie Engelke. Jako radca miejski pełnił on obowiązki proto-bibliotekarza od roku 1655 do 1661, a jak spełniał swe obowiązki, to spisał współczesny mu biograf, wspominając, że każdą chwilę wolną od zajęć radzieckich, spędzał w bibliotece, gdzie często i obiad spożywał. Jemu to zawdzięcza biblioteka pierwszy jej uporządkowany i przezeń własnoręcznie spisany katalog. Testamentem swym postanowił, aby jego prywatny księgozbiór po jego śmierci (w r. 1661) stał się własnością publiczną. Wolę tę spadkobiercy spełnili dosłownie i biblioteka Engelke'go wydzieloną została w tak zwaną: „Theca Engelke-

niana“, którą brat zmarłego, Benjamin, też dwukrotnie protobibliotekarz (od r. 1662 do 1665 i od r. 1677 do 1678), jeszcze znacznie wzbogacił.

Z poważniejszych darów XVII wieku wymienić możemy dwa: Karola Ernesta Nimsgarta (zmarłego w 1752 roku) i Walentego Schlieffa,

Fig. 6.

Ze zbioru własnego.

radcy miejskiego (zmarłego w 1750 roku). Ten ostatni zapisał testamentem Bibliotecę Radzieckiej jeden z najbogatszych współczesnych zbiorów ksiąg i rękopisów historii Polski i Prus się dotyczących; zbiór ten miał przejść na własność biblioteki po wygaśnięciu rodu Schlieffów warunek ten został spełniony w roku 1783 i zbiór, liczący 3400 tomów

wzbogacił Bibliotekę Radziecką. Nakoniec w tymże XVIII wieku zapisuje bibliotecę bogaty swój księgozbiór Michał Krzysztof Hanow, który przez 46 lat (od roku 1727 do roku 1773) pełnił obowiązki bibliotekarza.

Po dwuchsetletnim przeszło pobycie w klasztorze Franciszkanów przeniesiono bibliotecę (która w międzyczasie z radzieckiej przemianowała się na miejską) w roku 1819 do kościoła św. Jakóba; w tym to lokalu pozostała aż do roku 1904, gdy przeniesiono ją do dzisiejszego, specjalnie na ten cel wybudowanego gmachu.

Wiek XIX zaznacza się silnym niezmiernie przyrostem biblioteki. W roku 1806 liczyła ona zaledwie 26.000 tomów, w połowie wieku cyfra ta dochodzi już do 50.000, a w roku roku 1905 spis biblioteki wykazuje 125.000 tomów. Do tego wzrostu przyczyniły się znowu głównie darowizny prywatne.

W roku 1832 gmina ewangelicko - reformowana przekazuje bibliotecę tak zwaną bibliotecę Szwarcwaldowską, założoną przez zmarłego w 1672 roku Henryka Szwarcwalda i liczącą 3000 tomów. W roku 1856 znany kaznodzieja, Teodor Fryderyk Kniewel, odstępuje bibliotecę księgozbiór swój, 2870 tomów liczący, za roczną dożywotną pensję w wysokości 100 talarów. W roku 1864 otrzymuje Biblioteka w dzieła polskiej literatury i filologii bogaty księgozbiór (10000 tomów), zmarłego w 1855 roku, Krzysztofa Celestyna Mrongowiusza, ostatniego polskiego kaznodziei przy kościele św. Anny. W roku 1868 wzbogaca się biblioteka większą częścią księgozbioru M. G. Loeschina i w tymże roku nabywa za niezmiernie niską cenę, 350 talarów, bardzo cenną bibliotecę Gralathów, w skład której wszedł słynny księgozbiór Jakóba Teodora Kleina.

W jedenaście lat później przechodzi, jako depozyt, do Biblioteki miejskiej księgozbiór majoracki radcy miejskiego Jana Uphagena; utworzonym on został przez zmarłego w roku 1802 radcę miejskiego Jana Uphagena, znanego miłośnika nauk, który swoją i tak bogatą bibliotecę, pomnożył znacznymi nabytkami z Biblioteki Rosenbergów i doprowadził do ilości 15.000 tomów.

Zmarły w roku 1893, pastor Agust Bertling, znany znawca i badacz przeszłości Gdańska, przekazuje testamentem Bibliotecę miejskiej, księgozbiór swój, 3700 tomów liczący; nakoniec w roku 1900 pastor Adolf Mundt wzbogaca ją swym, zwłaszcza w biblijograficzne dzieła (jedyny w swoim rodzaju zbiór katalogów bibliotek prywatnych) zasobnym księgozbiorem (5000 tomów).

Biblioteka Radziecka posiadała w dawnych czasach 3 ex-librisy. Najstarszy z XVI wieku (fig. 2), roboty Jonasa Silbera, grawera gdańskiego, wykonany został w roku 1597. Następne dwa (fig. 3 i 4) pochodzą z wieku XVII. W wieku XVIII Biblioteka nie posiadała własnego ex-librisu, jak też i biblioteka Miejska w XIX wieku. Zastąpiono go zwykłą pieczętą z herbem miasta. Jedynie na książkach, pochodzących z biblioteki Henryka Szwarzwalda, lub nabywanych z jego legatu, nakleja się ex - libris z herbem Szwarzwaldów, w 3 odmianach. (fig. 6). Nakoniec na książkach zapisów Bertlinga i Mundta pochodzących, naklejono odnośne kartki donacyjne.

Fig. 7.

Ze zbioru własnego.

KAPLICY ŚW. BARBARY

Ex - libris ten nie jest właściwie znakiem biblioteki przy kaplicy Św. Barbary, gdyż kaplica ta, jak i inne kaplice przy kościele Świętej Maryi, własnego księgozbioru nie posiadała, lecz jedynie znakiem donacyjnym.

Kaplica Świętej Barbary przy kościele Marjackim w Gdańsku, należała w roku 1387 do burmistrza Walrabe, a później drogą spadku

przeszła na rodzinę Engelke. Z dochodów jej nabywano co rocznie książki do biblioteki radzieckiej. Na tych to książkach naklejano, zgodnie z wolą Adryana Engelke, reprodukowany tutaj ex - libris.

Około roku 1730 posiadała jeszcze kaplica na ten cel 14.000 złotych.

Zakłady Graficzne „Polska Zbrojna”

F

24.221